

Т. Б. Ігнашкіна,
к. е. н., доцент, Національна металургійна академія України
Н. О. Шура, старший викладач, аспірант,
Національна металургійна академія України

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ ПІДПРИЄМСТВ

У статті на основі аналізу наукових публікацій сформовано перелік основних показників, що використовуються для оцінки ефективності відтворення основних фондів на промислових підприємствах. Сформульовано і запропоновано додаткові показники для проведення такого аналізу: коефіцієнт інвестування, коефіцієнт повністю амортизованих основних фондів, коефіцієнт переоцінки. Зроблено висновок про некоректність назви коефіцієнта зносу у зв'язку з природою його розрахунку та запропоновано замінити його коефіцієнтом амортизації зі збереженням методики обчислення.

In the article on the basis of analysis of scientific publications the list of basic indexes which are used for the estimate of efficiency of recreation of capital assets on industrial enterprises is formed. Own indexes are formulated for the conducting of such analysis: coefficient of investing, coefficient fully depreciation of capital assets, coefficient of overvalue. A conclusion is done about the tactlessness of the name of coefficient of wear in connection with nature of his calculation and it is suggested to replace his coefficient depreciations with the maintainance of method of calculation.

Ключові слова: ефективність, основні фонди, відтворення, інвестиції, знос, амортизація, коефіцієнт зносу, коефіцієнт амортизації, коефіцієнт переоцінки, коефіцієнт інвестування, коефіцієнт повністю амортизованих основних фондів.

ВСТУП

Поняття "ефективність відтворення" в останні десятиліття все частіше починає використовуватись в практиці підприємств. Важливу роль в цьому зіграла зміна власності на засоби виробництва на більшості підприємств з державної на приватну та, як наслідок, формування зацікавленості власників підприємств у раціональному та ефективному веденні справ.

Для оцінки ефективності відтворення основних фондів на підприємствах науковцями розроблено цілий ряд відповідних показників. Проте, на думку авторів, їх іноді буває недостатньо для того, щоб оцінити реальний стан справ з відтворенням основних фондів на підприємстві. Тому вважається за доцільне сформулювати ряд додаткових показників для проведення такої оцінки.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

За допомогою критичного аналізу наукових праць в галузі відтворення основних фондів сформулювати

власну позицію щодо окремих показників та обґрунтувати методику їх розрахунку.

Питання методичних підходів до оцінки ефективності в галузі відтворення основних фондів так чи інакше досліджували багато вчених-економістів, що займаються зазначеними питаннями. Окремо слід наголосити на працях таких авторів, як Бень Т.Г., Бланк І.О., Гинсбург А.І., Кантор Е.А., Клименко А.А., Колесніченко А.Ю., Покропівний С.Ф., Череп А.В.

РЕЗУЛЬТАТИ

Особливе місце в теоретико-методологічному забезпеченні оцінки ефективності відтворення основних фондів належить відповідним показникам. Традиційними показниками такої оцінки слід вважати: по-перше, показники стану основних фондів (коефіцієнти зносу (спрацювання), придатності, оновлення, вибуття, приросту), по-друге, коефіцієнти ефективності використання основних фондів (фондовідачі, фондомісткості, рентабельності основних

фондів, використання обладнання та ін.), по-третє, показники ефективності капітальних вкладень (чиста теперішня вартість проекту, індекс дохідності, період окупності, внутрішня ставка доходності тощо). Крім традиційних, окремі автори виділяють власні показники. Наведемо найбільш розповсюджені з них (табл. 1).

На нашу думку, цей перелік показників є недостатнім в умовах ринкової економіки, оскільки останні не враховують інфляційних змін вартості основних фондів і тому не можуть повною мірою відображати картину ефективного відтворення основних фондів на підприємстві.

Так, зважаючи на можливість підприємств періодично проводити переоцінку основних фондів у зв'язку з коливанням їх реальної ринкової вартості [1], доцільним може бути розрахунок так званого коефіцієнта переоцінки основних фондів:

$$K_{\text{п}} = \frac{D - Y}{O\Phi_{\text{перв}}} \quad (1)$$

де D, Y — сума дооцінки або уцінки основних фондів в періоді, що аналізується;

$O\Phi_{\text{перв}}$ — первісна вартість основних фондів на початок періоду.

Економічною інтерпретацією даного показника можна вважати відсоток збільшення або зменшення первісної вартості основних фондів внаслідок їх коригування на реальну ринкову вартість. При цьому, якщо в аналізованому періоді проводилась лише дооцінка основних фондів, то величина уцінки в формулі буде дорівнювати нулю, якщо лише уцінка — навпаки, а значення коефіцієнта переоцінки буде мати від'ємне значення та виражати відповідну тенденцію зміни первісної вартості. Застосовувати показник можна як для всіх основних фондів, так і для окремих об'єктів. Розрахунок показника на умовних даних покажемо на прикладі в табл. 2.

Зауважимо, що під ринковою вартістю основних фондів маємо на увазі вартість купівлі на ринку рівноцінного об'єкта основних фондів з метою проведення заміни ним старого об'єкта.

Як бачимо з табл. 2, величина загального коефіцієнта переоцінки може відрізнятись від його часткових значень по об'єктам основних фондів (що частіше всього і відбувається на підприємстві, оскільки одні об'єкти основних фондів з часом дорожчають, інші — дешевшають).

На нашу думку, використання даного показника є важливим для інтерпретації відтворювальних процесів на підприємстві через можливість за його допомогою коригувати коефіцієнти оновлення і вибуття основних фондів (табл. 3).

Нагадаємо, що традиційний

Таблиця 1. Основні узагальнюючі показники відтворення основних фондів підприємств

Назва показника	Методика розрахунку	Джерела, з яких взято показник	Характеристика показника
Коефіцієнт інтенсивного оновлення	Відношення обсягів вибуття і введення в дію основних фондів за певний період	[8; 5; 9; 10]	Якщо отримане значення показника менше 1, то відтворення вважається інтенсивним
Коефіцієнт оптимальності вибуття основних фондів	Відношення фактичного коефіцієнта вибуття до нормативного	[8; 5]	Використовується, якщо існують нормативні строки вибуття основних фондів
Коефіцієнт стабільності основних фондів	Відношення різниці між вартістю основних фондів на початок року та сумою їх вибуття до вартості на початок року	[9]	Показує у відносному виразі визначити частку основних фондів, що залишились функціонувати в ході вибуття певної їх частини
Коефіцієнт зносу (спрацювання) окремих видів основних фондів	Відношення суми нарахованої амортизації до первісної вартості основних фондів	[8; 5]	Дозволяє в індивідуальному порядку визначити ступінь спрацювання окремих об'єктів основних фондів
Період повернення капітальних вкладень (строк окупності)	Шляхом накопичення щорічних прибутків до величини початкових капіталовкладень	[4]	Характеризує інтенсивність (швидкість) повернення витрачених коштів на певному інтервалі часу після їх вкладання
Коефіцієнт вартості основних засобів у майні підприємства	Відношення залишкової вартості основних засобів до величини майна на певну дату	[7; 2]	Показує частку (відсоток) основних засобів у вартості майна
Абсолютна сума прибутку на 1 грн. основних засобів	Відношення прибутку (будь-якого з відомих) до залишкової вартості основних фондів	[7]	Показник, схожий з показником рентабельності основних фондів; виражає ступінь їх дохідності на підприємстві
Період обороту основних фондів	Відношення середньорічної первісної вартості основних фондів до середньорічної суми нарахованого зносу	[2]	Вказує на швидкість настання періоду заміни діючих основних фондів новими
Швидкість оновлення основних фондів	Показник, обернений до коефіцієнта введення основних фондів	[2]	Характеризує середній період часу повного оновлення основних фондів

розрахунок коефіцієнта вибуття відношенням основних фондів, що надійшли протягом періоду, до їх вартості на початок періоду сьогодні є суперечливим питанням. Так, ми поділяємо думку деяких економістів [9; 10], що порівняння числових значень коефіцієнтів оновлення і вибуття є неприйнятним з точки зору методики їх розрахунку, оскільки в знаменнику коефіцієнта оновлення стоїть вартість основних фондів на кінець року, а коефіцієнта вибуття — на початок. Маючи різну базу порівняння (знаменник), ці коефіцієнти не можуть однозначно трактувати питому вагу оновлення і вибуття основних фондів за один і той самий

період аналізу. Тому вважаємо за доцільне коефіцієнти оновлення і вибуття розраховувати по відношенню до вартості основних фондів на одну і тую саму порівняльну дату. В якості такої дати, на нашу думку, більш прийнятним є використання в обох показниках величини первісної вартості на кінець періоду, оскільки так ми знаходимо питому вагу величин руху основних фондів у порівнянні з тією їх вартістю, яка реально залишилась на підприємстві після всіх проведених за період змін, що і знайшло відображення в наших розрахунках. Оскільки первісна вартість на початок періоду цих змін не враховує, то при її використанні

відбувається певне викривлення економічної інтерпретації коефіцієнтів, величини яких, на нашу думку, покликані виражати частку відповідно нових і списаних основних фондів у реально існуючій їх вартості, тобто у тій, яка залишилась після всіх змін.

Як видно з табл. 3, за незначної величини переоцінки базові коефіцієнти оновлення і вибуття суттєво не відрізняються від скоригованих, проте за умов значної переоцінки маємо відмінність між базовими та скоригованими коефіцієнтами, що доводить значимість коефіцієнта переоцінки для аналізу відтворювальних процесів на підприємстві. Особливо актуальним коригування переоцінки виступає на великих підприємствах (металургійних, машинобудівних, інших промислових підприємствах). На них зосереджено значні капітальні вкладення, і величина основних фондів, як правило, є високою, а тому і суми дооцінки (уцінки) також можуть бути високими, що потребує особливого підходу до визначення масштабів оновлення і вибуття основних фондів на таких підприємствах. Саме використання запропонованого нами в табл. 3 підходу дозволить більш реально інтерпретувати результати оцінки стану оновлення і вибуття основних фондів на підприємстві.

Наступний коефіцієнт, який вважається за необхідне внести в методологічне забезпечення відтворення основних фондів, — коефіцієнт повністю амортизованих основних фондів:

$$K_{\text{зам}} = \frac{O\Phi_{\text{зам}}}{O\Phi_{\text{перс}}} \quad (2),$$

де $O\Phi_{\text{зам}}$ — величина повністю амортизованих основних фондів на балансі підприємства (форма № 5, розділ 2, рядки 264 та 265).

Цей показник не є новим, використовується в різних методиках та різними авторами лише з іншими назвами (частіше всього — питома вага повністю зношених основних фондів, виражена у відсотках) [6].

Динаміка зростання цього показника вказує на зростання величини повністю зношених основних фондів, яка припадає на 1 грн. всіх основних фондів та вказує на необхідність скорішого їх оновлення та заміни повністю зношених об'єктів.

Важливе значення для оцінки стану та ефективності відтворення основних фондів, на нашу думку, має також величина щорічних капітальних інвестицій, що припадає на 1 грн. всіх основних фондів підприємства — коефіцієнт інвестування основних фондів:

$$K_{\text{інв}} = \frac{KI}{O\Phi_{\text{зал}}} \quad (3),$$

де KI — величина щорічних капітальних інвестицій в основні фонди (форма № 5, розділ 3, рядок 340); $O\Phi_{\text{зал}}$ — залишкова вартість ос-

новних фондів.

Зауважимо, що, на відміну від попередніх коефіцієнтів, у коефіцієнті інвестування в знаменнику ставимо не первісну, а залишкову вартість основних фондів. На нашу думку, таке співвідношення буде більш повно відображати частку здійснених капітальних інвестицій порівняно з реально діючими основними фондами, вказуючи, наскільки реально вони оновились за рахунок здійснених інвестицій.

Повертаючись до [3], в якому ми торкалися відмінності дефініцій "знос" і "амортизація" та наголошували на некоректності назви коефіцієнта зносу через неспівпадіння сум зносу та амортизації в часі, пропонуємо замінити назву даного показника на коефіцієнт амортизації:

$$K_a = \frac{A}{O\Phi_{нсps}} \quad (4),$$

де A — величина нарахованої на основні фонди амортизації (форма № 1, рядок 032).

У той же час коефіцієнт придатності маємо замінити на коефіцієнт залишкової вартості через ту ж саму причину:

$$K_{зал} = \frac{O\Phi_{зал}}{O\Phi_{нсps}} \quad (5).$$

Таким чином, останні два коефіцієнти будуть мати назви, які, на відміну від існуючих назв, реально відображають отримувані в ході їх розрахунку значення.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження автори дійшли висновку, що існуючі підходи до оцінки ефективності використання основних фондів

Таблиця 2. Розрахунок коефіцієнта переоцінки за різних умов зміни вартості основних фондів

Види основних фондів	Первісна вартість основних фондів, тис. грн.	Ринкова вартість основних фондів, тис. грн.	Відхилення ринкової вартості від первісної, тис. грн.	Сума дооцінки основних фондів, тис. грн.	Сума уцінки основних фондів, тис. грн.	Коефіцієнт переоцінки основних фондів
Будівля цеху	1000	1200	+200	200	0	$\frac{200 - 0}{1000} = 0,2$
Токарний верстат	65	60	-5	0	5	$\frac{0 - 5}{65} = -0,077$
Вантажний автомобіль	480	510	+30	30	0	$\frac{30 - 0}{480} = 0,063$
Інші основні фонди	5600	5800	+200	400	200	$\frac{400 - 200}{5600} = 0,036$
Разом	7145	7570	+425	630	205	$\frac{630 - 205}{7145} = 0,059$

не повною мірою відображають реальний стан відтворювальних процесів, що відбуваються на вітчизняних підприємствах. Вони не враховують інфляційних процесів, переоцінки основних фондів та використання повністю амортизованих основних фондів.

Результатами дослідження стало: — по-перше, доповнення кола існуючих показників коефіцієнтом переоцінки, коефіцієнтом інвестування та коефіцієнтом повністю амортизованих основних фондів з наведенням методики їх розрахунку та інтерпретацією результативних значень;

— по-друге, переосмислення назви "коефіцієнт зносу" та "коефіцієнт придатності" через особливості їх розрахунку та нове трактування назв цих показників.

Запропоновані авторами показники дозволять більш комплексно проводити оцінку ефективності відтворення основних фондів на підприємстві.

Література:

1. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" № 334/94 від 28.12.1994р. зі змінами і доповненнями // Все про бухгалтерський облік. — 2003. — №8. — С. 4—50.
2. Бланк І.А. Управление активами. — К.: Ника-центр, 2002. — 720 с.
3. Ігнашкіна Т.Б., Шура Н.О. Обґрунтування теоретичних аспектів дефініцій "знос" і "амортизація" в сучасній економічній науці // Ефективна економіка. — 2009. — № 4. (електронне видання). — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&id=86>
4. Кантор Е.А., Гинсбург А.И., Кантор В.Е. Основные фонды промышленных предприятий: учебное пособие. — С.-Пб.: Питер, 2002. — 229 с.
5. Колесниченко А.Ю. Моделирование узагальнюючих показників соціально-економічної ефективності функціонування підприємства // Науковий вісник НАТУ України. — 2005. — Вип.15.2. — С. 156—163.
6. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства. Наказ Міністерства України, 19.01.2006 року № 14 Електронний ресурс: http://www.yur-info.org.ua/index.php?lang_id=-1&menu_id=2616&article_id=76836
7. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств. — К.: КНЕУ, 2000. — 406 с.
8. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: підручник. — К.: КНЕУ, 2003. — 608 с.
9. Полкова Л.В., Сенюра А.Ю. Ефективність підвищення рівня технічного оснащення підприємства. // Економічний простір. 36. наук. праць. — 2008. — №9. — С. 134—139.
10. Череп А.В., Клименко А.А. Ефективність використання основних фондів підприємства // Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. — 2009. — № 6. — С. 214—217.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2010 р.

Таблиця 3. Коригування коефіцієнтів оновлення і вибуття з урахуванням коефіцієнта переоцінки основних фондів*

Показники	Факт значної переоцінки	Факт незначної переоцінки
Первісна вартість на початок року, тис. грн.	20081	20081
Вибуло за рік, тис. грн.	742	742
Прибуло за рік, тис. грн.	1257	1257
Дооцінка, тис. грн.	6024	402
Уцінка, тис. грн.	0	0
Первісна вартість на кінець року, тис. грн.	26620	20998
Коефіцієнт переоцінки	$\frac{6024 - 0}{20081} = 0,3$	$\frac{402 - 0}{20081} = 0,02$
Коефіцієнт оновлення до коригування	$\frac{1257}{26620} = 0,047$	$\frac{1257}{20998} = 0,060$
Коефіцієнт вибуття до коригування	$\frac{742}{26620} = 0,028$	$\frac{742}{20998} = 0,035$
Первісна вартість на кінець року, скоригована на коефіцієнт переоцінки, тис. грн.	$\frac{26620}{1 + 0,3} = 20477$	$\frac{20998}{1 + 0,02} = 20586$
Скоригований коефіцієнт оновлення	$\frac{1257}{20477} = 0,061$	$\frac{1257}{20586} = 0,061$
Скоригований коефіцієнт вибуття	$\frac{742}{20477} = 0,036$	$\frac{742}{20586} = 0,036$

* Вихідні дані взято з практики вітчизняних підприємств.